

Życie i twórczość Jana Filipa Carosiego, t. 8, cz. 1, ss. 206, il. 90; Jan Filip Carosi, *Podróże po polskich prowincjach, obserwacje mineralogiczne i inne dodatkowe opisy tych ziem* (wersja polska i niemiecka), t. 8, cz. 2, ss. 375, il. 13; t. 8, cz. 3, ss. 436, il. 8; red. Jerzy Michta, [w:] *Dzieje Karczówki w Kielcach w latach 1624–2024*, red. Jerzy Michta, Kielce 2018.

Po wielu latach, gdy badacze historii gospodarczej w Polsce (ale nie tylko, bo również geolodzy, metalurzy, geografowie, hutnicy i górnicy) korzystali w swoich pracach z odpisów bądź przedrukowywali fragmenty prac Jana Filipa Carosiego, na polski rynek trafiło wreszcie pełne wydanie jego dzieła wraz z aparatem krytycznym i edycją niemieckiego oryginału. Po raz pierwszy ukazało się ono w latach 1781–1784 w Lipsku¹.

Prócz dominującej tematyki geologicznej, publikacja ta zawiera także sporo informacji o charakterze społeczno-historycznym, dotyczących obecnego regionu świętokrzyskiego, spostrzeżeń o mieszkańcach i miejscowościach na tym terenie. Edycja powstała w Kielcach, które od drugiej połowy XVIII w. stały się centrum działalności gospodarczej górnictwo-hutniczej na ziemiach polskich. Początkowo aktywność ta rozwijała się w dobrach biskupów krakowskich, zaś po ich upaństwowieniu i reorganizacji przez władze administracyjne austriackie, w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim.

Opracowanie J.F. Carosiego o charakterze mineralogicznym umożliwiło rozwój nowoczesnego przemysłu w tzw. Staropolskim Zagłębiu Przemysłowym. Z uwagi na fachowość i doświadczenie praktyczne autora, zdobyte podczas pracy w zagranicznych, nowatorskich wówczas ośrodkach przemysłowych, wiadomości zebrane w książce były wskaźnikami dla rozwoju górnictwa i hutnictwa w zapóźnionej pod tym względem i chylącej się ku upadkowi Rzeczypospolitej. Bez przeprowadzonych przez Carosiego analiz, a także ustaleń innych badaczy, takich jak Pusch, Ferber, a później Staszic i Drucki-Lubecki, niemożliwy byłby błyskawiczny postęp i uprzemysłowienie regionu świętokrzyskiego w pierwszej połowie XIX w. Aż do końca tegoż stulecia wytwarzano tam 90% żelaza produkowanego na ziemiach polskich.

W pierwszej części ósmego tomu, zatytułowanej *Życie i twórczość Jana Filipa Carosiego*, Bożena Piasecka odtworzyła przebieg drogi życiowej, kariery zawodowej i działalności literackiej J.F. Carosiego (1744–1799). Pochodził on z Włoch (z Rzymu), z rodziny szlacheckiej, której korzenie można odtworzyć do ok. XVI w. (Wenecja). Jego matka była przełożoną dam dworu prezeńskiego, a Saksonia stanowiła jeden z głównych ośrodków, skąd przybywali na ziemię polskie potrzebni w przemyśle specjaliści². Dla kadr technicznych ważnym centrum studiów uniwersyteckich był Lipsk, który kształcił zwłaszcza w zakresie mineralogii. Carosi studiował tam w latach 1765–1768. Nieco później — w roku 1774 przebywał już w Polsce i prowadził badania w okolicach Gielniowa. Stanisław August Poniatowski zainteresowany był bowiem rozpoznaniem zasobów naturalnych, a w efekcie — uzyskaniem potencjalnych źródeł dochodu dla skarbu państwa po pierwszym rozbiórce. Carosi odbył kilka podróży badawczych na polecenie króla. Z czasem otrzymał szlachectwo, wójtostwo w Czeladzi, eksploatował kopalnie soli w Krzesławicach oraz węgla w Szczakowej. W 1789 r. sprzedał zgromadzoną przez siebie kolekcję minerałów Szkole Głównej Koronnej. W 1792 r. poślubił Ludwikę Gruszczyńską. Małżonkowie wkrótce zamieszkali w miejscowości Sosnowe obok Siedlec. Carosi wybudował tam hutę produkującą żelazo z rudy darniowej. Po śmierci w 1799 r. pochowany został u zaprzyjaźnionych Załuskich w Wodyniach.

B. Piasecka zakłada, że umownymi datami granicznymi dla publikacji naukowo-badawczych i działalności publiczno-społecznej Carosiego są lata 1777 (*Litografia Młocin*) i 1785 (*Opisanie*

¹ Carosi J.F. 1781–1784.

² Zob. Szczepański J. 1997.

Końskich...). Od czasu pierwszej publikacji żywo komentowano jego dokonania, zwłaszcza w prasie niemieckiej. Główne dyskusje wywoływały teksty w języku niemieckim, mniejsze w polskim i francuskim. Szybko stał się człowiekiem znanym, do tego stopnia, że na rozmowy z nim przejeżdżali naukowcy z zagranicy, a Petersburska Akademia Nauk przyjęła go w poczet członków-korespondentów w uznaniu jego pracy o powstawaniu krzemienia i kwarcu. Najważniejszym jego dziełami były dwie części *Podróży przez niektóre prowincje polskie...* i listy publikowane w „Magazynie Warszawskim Pięknych Nauk”. Generalnie realizował przede wszystkim cele ekonomiczne — miał odnaleźć, zbadać i sprawdzić możliwości eksploatacji złóż w Polsce. Pozostawił jednak coś więcej — obraz ówczesnych sennych miasteczek, wsi, osad i przysiółków oraz ich mieszkańców, a także liczne propozycje reform społecznych i gospodarczych, których celem miało być pobudzenie aktywności ekonomicznej, bogacenie się ludności i państwa, rozwój obronności oraz samowystarczalności Polski. W dwóch częściach swojej rozprawy opisał następujące miejscowości: Szydłowiec, Bzin, Jędrów, Samsonów, Miedzianą Górę, Kielce, Morawicę, Chęciny, Miedziankę, Staszów, Szydłów, Nowe Miasto Korczyn, Połaniec, Opatowiec, Opatów (od 12 sierpnia do 30 września 1778 r.) oraz Piaseczno, Drzewicę, Końskie, Miedzierzę, Mniów, Miedzianą Górę, Niewachłów, Karczówkę, Kielce, Czarnów, Górno, Morawicę, Brzegi, Tokarnię, Chęciny, Bolechowice, Jaworznię, Miedziankę, Szewce, Łopuszno, Małogoszcz, Brzegi, Jędrzejów, Wodzisław, Kraków, Olkusz, Krzeszowice, Tenczynek, Kraków, Busko, Wiślicę, Nowy Korczyn, Winiary, Busko i Kraków (od 14 maja do 20 lipca 1779 r.).

Części druga i trzecia omawianej publikacji zawierają dzieło Carosiego, z transkrypcją z niemieckiej czcionki gotyckiej na współczesny język niemiecki.

Ubiegłoroczna, kielecka edycja *Podróży po polskich prowincjach, obserwacje mineralogiczne i inne dodatkowe opisy tych ziem* Jana Filipa Carosiego to dobry przykład szeroko zakrojonych badań nad autorem i jego dziełem. Na uznanie zasługuje pełna transliteracja niemieckiego oryginału, która zapewne ułatwi współczesnym czytelnikom korzystanie z tekstu i zasobu zgromadzonych w nim danych. Dotyczą one stanu rozpoznania złóż w staropolskich województwach sandomierskim i krakowskim, będąc odzwierciedleniem wiedzy w tym zakresie u progu rewolucji przemysłowej. Dzięki omawianemu wydawnictwu cel, jaki przyświecał jego autorowi, wreszcie został zrealizowany. Carosi pragnął bowiem, by jego dzieło dotarło do szerokiego kręgu odbiorców.

Piotr Kardys
(Kielce)

BIBLIOGRAFIA

- Carosi Jan Filip. 1781–1784. *Reisen durch verschiedene polnische Provinzen*, t. 1–2, Leipzig.
Szczepański Jerzy. 1997. *Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX w. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich*, Kielce.

